

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Sønderjydske

MAANEDSSKRIFT

Udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland
ved H. Neumann og Peter Kr. Iversen

INDHOLD:

Landsarkivar Joh. Hvidtfeldt: Beskrivelse af Aabenraa 1764.
Museumsinsp. J. Raben: »Gamle Troldhøj« i Nørreskoven paa Als.
Amtslæge, Dr. med. H. Lausten-Thomsen: Nis Nissen, Nørborg †.
Slægten Juhl, Anmeldelse af Olav Christensen.

Ekspeditionen af Sønderjydske Maanedsskrift er overtaget af Museumsinspektør H. Neumann, Aastrupvej, Haderslev. — Arkivar Peter Kr. Iversens Adresse er: Landsarkivet, Aabenraa.

Historisk Samfunds Aarsmøde afholdes Søndag den 18. Maj i Skærbæk.

A/S FAXE KALKBRUD

Frederiksholms Kanal 16

Telefon Central 9123

JORDBRUGSKALK97 pCt. kulsur Kalk i Varen, som
den leveres - ca. 100 pCt. passerer 1 mm Sigte**De Forenede Teglværker ved Aarhus. Aktieselskab**

Tlf. 6.44. Kontor: Parkallé 15, Aarhus. Tlf. 6.444.

Facadesten, Tagsten, Radialsten, glass. Tagsten og Mursten

Paasch & Larsen, Petersen

Aktieselskab

HORSENS

Telefoner: 207 - 807 - 808

Restaurant

Bryggergaarden - Odense

Byens bedste Spisested

Skal man til og fra

Sønderjylland

benytter man

*Sydfynske Jernbaner***Pindstrup Mosebrug**

SAVVÆRK & EMBALLAGEFABRIK

Telefon Pindstrup { 13
18

Aktieselskabet

Dampmøllen Victoria

Odense

Aktieselskabet

Tapetfabriken „FIONA“

FAABORG

Thisted

Uldspinderi & Tæppefabrik A/S

AKTIESELSKABET

NORDISKE KABEL- OG TRAADFABRIKER

KØBENHAVN F.

**SønderjydsK
Tæppefabrik**

A. R. KJÆRBY A/S

HØJER

Snoghøj Gymnastik-
højskole
Fredericia.3 Maaneders Sommerskole.
5 Vinterskole.
Skoleplan sendes.

Jørgine Abildgaard. Anna Krogh.

Frøcontoret

(for undersøgt Markfrø)

(Grundlagt 1887)

KOLDING

Leveringer under Statsfrøkon-
trollens selvvirkende Kontrol

Antager Frøavlere

Rio Radiatorer

Ribe Centralvarme-
Komfurer

Ribe Centralvarme-Kamin

Ribe Kakkelovne

Ribe Kaminer

A/S Ribe Jernstøberi

Ribe Telf. 261 (2 Linjer)
Grundlagt 1848**DANSK MASKINOPLAG** A
S

(Jørgen M. Hansen

Aabenraa

Telf. 2044

Midtjyllands Ægkesport

ved A. Tornvlg-Jensen.

BRANDE

Telefon 84 og 185

Brunkul købes og sælges.

„CIMBRIA“Tømmerhandel A/S
AabenraaTrælast - Bygningsartikler
Støbegods

Tlf. 2006 - 2007 - 2008

Beskrivelse af Aabenraa 1764

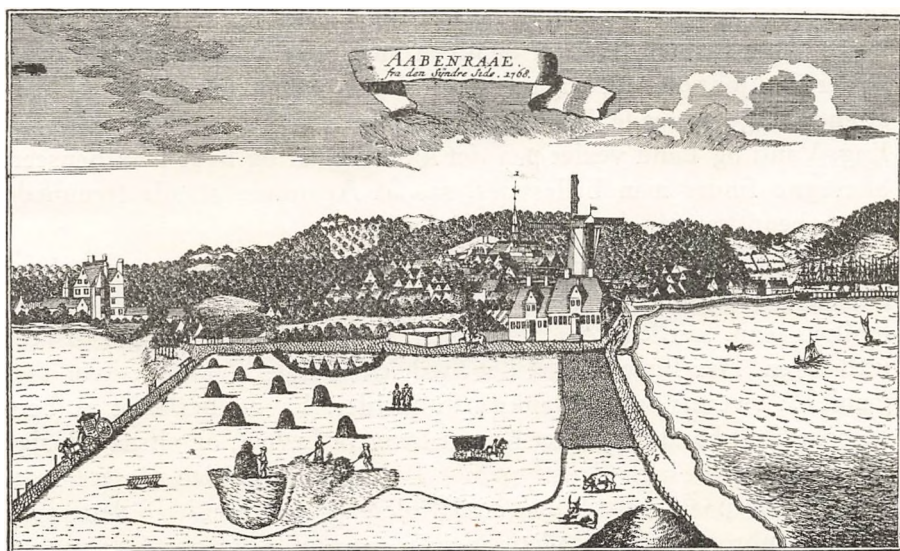
I Aabenraa har der igennem aarhundrederne været en stærk historisk interesse og utallige af byens mænd, præster saavel som andre, har systet med dens fortid og nedskrevet fortællinger og beretninger om begivenheder, som særlig har tiltrukket sig opmærksomheden. Byens første virkelige historieskriver maa vel siges at være Claus Møller, hvis krønike er blevet afskrevet og videreført af mange andre. Den og fortsættelserne er i oversættelse trykt i Marstrands bog om Aabenraa. Desuden foreligger der fra det 18. og 19. aarhundrede forskellige optegnelser om byens historie, samtidige aarbogsnotitser saavel som virkelige skildringer, bygget paa trykte efterretninger, mundtlig tradition eller utrykte kilder i byens arkiv. En del af materialet — i original eller afskrift — findes i de saakaldte Michelsenske samlinger i Landsarkivet i Aabenraa. Det vilde være en morsom opgave som en slags forarbejde til den Aabenraa bys historie, som snart bør komme, at faa dette stof undersøgt og behandlet.

En af disse beretninger, som nu kun synes at være kendt i en afskrift i den kendte Øster-Løgum præst Peter Kiers (1711—1834) *collektanea* (Øster-Løgum præstearkiv i Landsarkivet), er skrevet i 1764 og meddelt pastor Kier i 1812 af den daværende sognepræst og provst Peter Paulsen. Kier formoder, at forfatteren er Provst Bargum. Dette synes dog tvivlsomt. Denne kom først til byen i 1763 og kan vel næppe paa den korte tid have erhvervet sig det kendskab til byen og dens historie, som efterretningerne bærer vidne om.

Nu er der det ejendommelige, at der paaviseligt har foreligget to skildringer af Aabenraa. Den ene er skrevet af diakonen Erich Fabricius († 1782), som allerede var blevet præst i Aabenraa 1729 og saaledes havde de nødvendige forudsætninger for forfatterskabet. Han var iøvrigt en historisk interesseret mand, der har skrevet en del tilføjelser til Møllers krønike (Marstrand: anf. sted 115 f). Hans værk har været ejet af den kendte Flensborg-genealog O. H. Møller og staar opført i fortegnelsen over hans manuskriptsamling (trykt 1797) med titlen: »Er. Fabricii: Nachrichten von Apenrade; item Verzeichnis der Amtmänner zu Apenrade u. Nachrichten von denselben« (side 32, nr. 170). Det ejedes senere af Købmand S. Rivesell i Flensborg. Den anden skil-

dring er skrevet af C. A. Fabricius og har tidligere været i Erik Pontoppidans eje, idet den er opført i et katalog fra 1766 over en del af hans bøger og manuskripter under titlen: »Efterretninger om kiøbstaden Aabenraae, af C. A. Fabricius« (side 19 nr. 74). Ogsaa dette haandskrift har været ejet af Moller (anf. sted s. 32, nr. 167, her med titlen: »Beschreibung der Stadt Apenrade«). Hvem denne C. A. (formodentlig Christian Albrecht) Fabricius er, vides ikke, men det er nærliggende at tænke paa Erik Fabricius' søn af dette navn, som var født i 1734 og senere blev en kendt embedsmand i kongeriget og medlem af den store landbokommission. Han blev i 1753 sat i skole i Plön og studerede fra 1755 filosofi og teologi i København. Efter tre aars forløb rejste han hjem og var i de følgende aar huslærer hos adskillige fornemme familier (Erslevs Forfatterlexicon I. 404). 1767 tog han atter til København.

Det er nærliggende at formode, at »efterretningerne« fra 1764 er identisk med et af de to her nævnte værker. Men hvilket af dem? Det er ejendommeligt at lægge mærke til, at fremstillingen er paa dansk. Man kunde tænke sig, at den egentlig er skrevet til brug for »Danske Atlas«, den store skildring af kongeriget og Sønderjylland, som var grundlagt af den initiativrige Erik Pontoppidan og blev fortsat af Jacob Langebek og Hans de Hofman. Værkets sidste — syvende — bind behandler Sønderjylland, og udgiveren omtaler i forordet, at Langebek anmodede forskellige folk — især præster — om at sende ham oplysninger til brug for værket. En afskrift af et brev derom kendes fra Aller (Præstearkivet: Forskelligt nr. 10. Landsarkivet). Men denne henvendelse fandt først sted i 1768, saa efterretningerne fra 1764 kan ikke staa i forbindelse dermed. Hofman havde dog paa et tidligere tidspunkt indsamlet forskelligt sønderjysk materiale til sit Atlas, og i den nævnte fortegnelse fra 1766 opføres C. A. Fabricius' værk under overskriften: »Manuscripta, som kand ansees for Collectanea til Atlas« (anf. sted s. 14). Efterretningernes danske sprog og den nøje overensstemmelse mellem titlen paa dette værk og C. A. Fabricius' gør det sandsynligt, at det virkelig er dennes redegørelse, vi her staar overfor. Og C. A. Fabricius er sikkert Erik Fabricius' søn Christian Albrecht. Pontoppidan, der var prokansler ved universitetet, kan udmærket have kendt den unge Aabenraa-student og have faaet ham til at skrive beretningen. Noget helt andet er, at han næppe har forfattet den paa egen haand men i nært samarbejde med sin historisk interesserede og erfarne fader Erik Fabricius. Hvornaar dennes efterretninger er skrevet, vides ikke, men det mest sandsynlige er, at de er ældre end sønnens og har dannet grundlaget for hans fremstilling, saa vi i virkeligheden staar overfor et værk, der har begge de to Fabricius'er til forfatter. Der er endnu et indicium, som tyder paa, at Erik Fabricius eller hans søn

Prospekt af Aabenraa 1768.

(Efter Danske Atlas.)

er forfatteren. Der refereres til nogle undersøgelser vedrørende oprindelsen til navnet Aabenraa, foretaget af pastor Volckhard i Bjolderup. Og denne mand, der døde 1739, var pastor Fabricius' svigerfader.

Copie af Efterrættninger om Kjøbstaden Apenrade 1764 (ventelig sammeskrevne af Provst Bargum og mig meddelte af Provst Paulsen i Apenrade 1812 i August).

Apenrade dens Situation. Apenrade denne Kjøbstæd ligger næsten mitt i Synder Jylland eller Hertogdom Slesvig paa Øster-Siden ved en smal Arm af Øster-Søen. Effter den nyelig paa Kongelig Ordre foretagne Veyens Udmaaling ligger den $4\frac{1}{2}$ Miil fra Flensborg, $5\frac{1}{2}$ Miil fra Tønder og $4\frac{1}{2}$ Miil fra Haderslev. Den er bygget paa en Høy, saa at dens mellemste Deel, tillige med Kirken, ligger oven paa Høyen, og det øvrige neden for i Dalerne imod Synden og imod Norden. Store Huse er her ikke mange af, de meeste ere kuns smaa og af een Étage, men meget kjønt og nett bygget og udziiret. Dog nu begynder man at bygge meget større og anseeligere Bygninger.

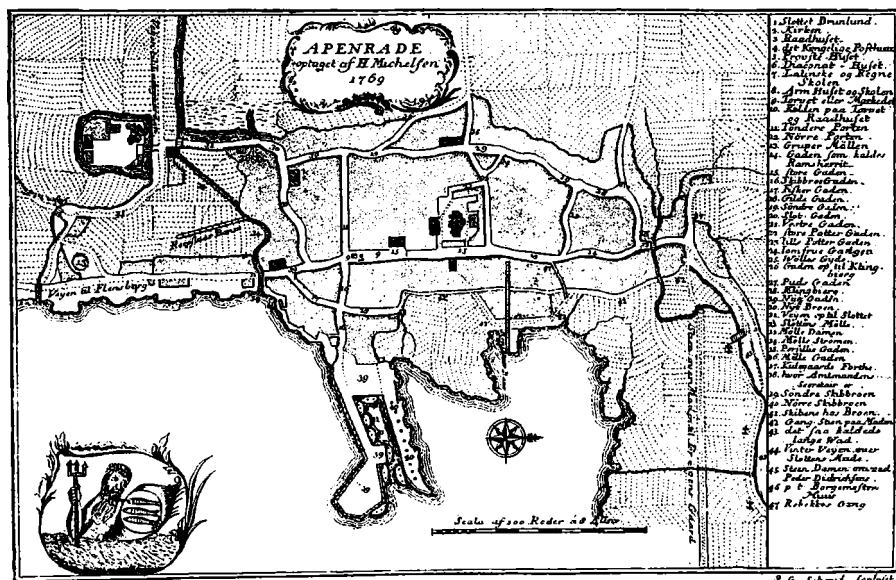
Størrelse. Byen er afdeelt i 12 Gader og 7 smaa Stræder og deri tæller man næsten 400 Sædehuse. Indvaanernes Antal er ungefær 3000, hvoraf alletider er en stor Deel ude med Skibene. Snart ved alle Huse er Haver, og især har de, der ligger paa den østre Siide store Haver, hvilke Prospecten ud til Søen og til Skoven og Tegelgaarden, som ligger der lige over for, gjør om Sommeren overmaade angenehm og

fornøvelig. Egnen heromkring er overmeget kjøn og næsten den smukkeste i hele Landet. Byen er omgiven med høye Bakker, og paa disse staaer de kjønneste og angenemeste Skove, neden for disse er blomstrende Enge og feede Agere. Bierge og Dale, Skov og Mark, Ager og Eng, Vand og Land vexler paa det kjønneste af og hvor man henseer, allevegne finder man bellesvues, saa at Apenrade af alle fremmede bliver beundret for dens kjønne Situation.

Backerne. Fra Byen gaar fire Veye over Backerne, hvoraf enhver har sit særdeles Navn. Norden Byen kommer man over Dimen, paa hvilken man, særdeles om Sommeren, finder een fornøvelig Prospect intil Byen. Her ligger ogsaa det Sted, der kaldes Paradies, hvor den gamle Wowerius, som Dankwerth melder, havde besluttet at boe, dersom Gud havde skjenket ham et længere Levnet, og altsaa udvalgt sig dette Sted til hans Pausilypum¹⁾). Paa Nordvest Siden passerer man Skeedbjerg, paa Vester-Siden er Saltbjerg og paa Sønder-Siden er en lang Steenbroe. Da man alletider, naar man vilde fra og til Byen, har maat(tet) passere een af disse Bakker, saa har Passagen været meget besværlig, og det har gjort Byen stor Afbræk i dens Handel og Næring.

Veyenes Forbedring. Man har derfor længe været betænkt paa at ændre dette og gjøre Veyen bequemere, men det er dog bleven tilbage indtil nu, da vores allernaadigste Konge, hvis landetsfaderlige Omsorg strekker sig tydelig til alt, hvad som kan være hans Undersaatters nyttig, har opmuntret Indvaanerne ved at staae den halve Bekostning ret med Iver at foretage dette vigtige Verk. Til dend Ende har de i forrige Aar begyndt at afbære de højeste Stæder saavel paa Skeedbjerg som Stybbek Steenbroe, hvor den meeste Passage er. Alle Backer paa disse Steder, som man forhen icke uden med Livsfare og uden med største Besværlighed kunde passere, er bleven jævnet, alle dybe Stæder er bleven opfyldt, hvor der er Affald paa Siderne, er gjort et Gelænder af Træværk. Veyen er gjort allevegne fuldkommen breed, og overalt er lagt Steenbroe; over Skeelbeck, som flyder neden for Stybbek Steenbroe, og som om Vinteren føre meget Vand med sig og hindrer Passagen, er bygget en dobbelt Broe med tvende Vand Gange af store kløvedelagde Steene, som med Fundamentet er 10 Fod høj, 19 Fod breed og 22 Fod lang. Denne Broe har kostet 720 Rigsdaler. Over Tærbeck neden for Skeedbjerg er ligeledes lagt

¹⁾ Det hedder herom hos Danckwerth (side 95): »Man sagt, dass der bey den Gelehrten berühmte und in den alten Scribenten durchgetriebene Johannes Woweriut, weiland Fürstl. Rath und Amtmann zu Gottorff, da ihm Gott das Leben ersteckes hätte, sich auff dieses Ampt wegen Lustbarkeit dieses Ortes zubegeben, entschlossen gewesen, und also daselbst sein pausilypum oder Sorgentrost erwöhlet gehabt.«

Kort over Aabenraa 1769.

(Efter Danske Atlas).

en saadan Brøe, men noget mindre. Alle disse Anstalter til Veyens Forbedring har kostet ialt 7000 Rigsdaler. Nu kan mand uden Livsfare, uden Besværlighed og med største Bequemmelighed passere til og fra Apenrade, og de nærliggende Byer har ikke nødigt for Veyenes Besværlighed at hente, som de til forn har gjort, deres Vare fra Flensborg eller Tønder. Den agende Post har alt begyndt at passere her igjennem, og herefter skal ogsaa den ridende og alt andet Passage igjennem Apenrade, som ellers ved Tolsted drog forbi. Til den Ende er her ogsaa bleven eet brugeligt Posthuus oprettet, som i Haderslev, Flensborg og andre Stæder. Alt dette er gandske vist til stor Fordeel for Byen og kan med Tiden betale de derpaa giorte Bekostninger.

Fiorden. Paa Øster-Siden af Apenrade er Fiorden. Denne Fiord er, som allerede sagt er, en Arm af Østersøen, som er ongefær een Miil lang og $\frac{1}{2}$ Miil breed. Paa begge Sider heraf er ogsaa høyt Land og høye Backer, Skov og kjønne Enge. Derfra gaar igjen en liden Arm imod Norden, som kaldes Kiel, ongefær 3 Flinteskud lang og 2 bred. Denne er ikke dybere, end at man tidt ved vestlige Vinde kand see Grunden paa de meeste Stæder tør, og overalt er Fiorden ved Landet meget flack og ikke saa dyb, at man tæt ved Byen kand anlegge med Skibe. Derfor har man ogsaa forhen været nødt til at lade Skibene ligge et Flinteskud fra Landet, og med stor Besværlighed lade alting ud- og indskibe med Pramme, indtil nu til vore Tider, da de ved over 20 Aars Arbeid og med store Bekostninger har bragt det saa vidt, at

een lang smal med Steen og Jord opfyldt Broe, som paa Siderne er vel forsynet med Pæle og Planker og befæstiget med Jern, gaar fra Byen 300 Skridt lige ud i Søen.

Skibbroen. Omkring denne Broe og videre ud i Fiorden, hvor det var nødigt, har man ved Moder Pramer opmodret Grunden, saa at Skibene, der stikker 12 Fod i Vandet, kand nu gaa gandske tæt ind til Broen og der med Bequemmelighed indtage deres Vare og losse dem ud.

Havnen. Paa den Nør Side af denne Broe imod Kiel, hvor Grunden var gandske tilslemmet, har de med samme Prame opmodret en Canal, som paa den Vestre og Nordre Side bliver beskyttet med et eget Bolværk og der inden for med en opfyldt Vold og paa den Søndre Side med Bolværket af Broen. I denne Canal kan omtrent 140 Skibe ligge gandske sikkert og uden at befrygte mindste Skade, Vinden maa blæse og storme af hvilken Kant den vil. Forhen, da Skibene maatte ligge paa Rehden ved Pæle, skeede det ikke sjelden at eet Skib ved Østen Vind rev sig løs og kom i stor Fare for at tage Skade, og Havnen var ved denne Vind altid usikker. Man gjorde forgjæves mange Anstalter for at hindre dette. Mand slog 4 ja vel 8 og tid mere store Bøge-Træer tilsammen i Grunden paa Rehden for at befæstige Skibene derved. Man gjorde uden for af samme Sort Træer et Bolværk, som skulde brikke Vandets Kraft, men alt dette var ikke tilstrækkelig. Skibene var i Vinter Dage Fare underkast, og det varede kun kort, saa var Pælene og Bolværket af Søe-Ormene giennemædt og af Vindets og Isens Kraft ruineret. Men nu har de endelig ved Broens og Canalens Forfærdigelse opnaaet deres Absigt, og Apenrade har nu en sikker og tilforladelig Havn. Disse Anstalter har kostet Byen store Summer og koster endnu aarlig meget at underholde. Bolværkerne behøver tid store og kostbare reparationer. Steenbroen maa tid omlægges, og endnu bestandig hele Sommeren igiennem er 2 Moder Pramer i Gang, hvortil 8 Karle maa lønnes. Byen holder en egen Broe-Foged, og den yngste Raadmand er forpligtet til at have Oberinspection og dirigere alting, hvad som behøves til at forbedre og i Stand holde Broen.

Fiskerie. Denne Fiord har for nogle Hundrede Aar efter gamle Efterretninger være overmaade fuld af Fisk. Torsk, Makrel, Sild, Oeder, Bytt, Widling, Musseler, Krapper, Reyer og andre meer er her bleven fanget i stor Overflødighed, deraf Indvaanerne har tørret og indsaltet mange Tønder og Læster og skikket dem til Lybeck, Rostok og Wismar og der soldt dem, hvoraf de har haft stor Profit og deres meeste Næring. I Aar 1665 har mand kund kjøbe 120 Makreel for 1 lybsk Skilling. Indnu i Begyndelsen af dette seculo har Fiskene været her saa overflødig, at de for 1 lybsk Skilling har kjøbt 24 Makreel, og at en Familie af 8 Personer har kundet blive mættet med for 1 lybsk

Skilling Torsk. Nu er det gandske anderledes. Saadanne Sorter bliver her vel endnu fanget, men gandske sparsommelig. Det bliver hermed aarlig slettere og slettere, og det synes, at Herren vil tage denne hans Velsignelse gandske fra Byen. Apenrader tørret Makreel har alletider været i god renomme og har havd Fortrin for alle andre, saa at de ere blevne forskikket til Flensburg og andre Stæder, hvor de har fundet dem af bedre Smag end de, der blev fanget hos dem selv. Pæl-Muslinger, som her bliver, og som overgaar alle andre, ere ogsaa nok bekjendt. De har Navn af Pælene, som ere hele Bøge-Træer, der bliver nedrammet i Vandet, hvor Muslinger af sig selv sætter sig fast og voxer langt større og bliver langt feedere end de, der tages af Steenene og af Sandet.

Navnet. Hvad Navnet Apenrade anbelanger, da er derom adskillige Meeninger. De mindst almindeligste vil jeg kun her anføre. Claus Møller, fordum Organist i Apenrade, som med stor Fliid har samlet gamle Efterretninger om Byen og endelig i Aar 1620 har sammen-skrevet samme, har følgende Mening, hvorudi Provst Hübschmann, som 1635 har efter originale afskrevet Claus Møllers Collectanea, falder ham ved: Han melder derom, at førend dette Sted blev bebygget, var her inte andet end Skov, Buske og Morass, saa at ingen kunde passere der, men da dette blev udrøddet og her igjennem gjort en Vej til Aaresunds Færge, saa har af denne Udrydning og Aabning igiennem Busk og Skov Byen 'bekommet dette Navn Abenroy, hvoraf i det tydske Sprog Apenrad er kommen. Sal. Hr. Wolkhard i Biolderup, der ogsaa med stor Fliid undersøgte gamle Sager, har havd den Meening, at Navnet Apenrade har sin Oprindelse af Oppning, en By som i gamle Tider før Byens Opbyggelse har lagt tæt derved paa den saakaldte Vestre-Mark, hvad Stedet endnu bliver kaldet gammel Opning, og af Roy, som betyder eet med Elletræer og Buske begroet morassig Stæd, som endnu er paa Vester Side af Byen. Apenrade er altsaa efter denne Meening først bleven kaldet Oppeningroy, fordi de første Fiskerhuse, der har given Anledning til Byens Oprindelse, er blevne bygget i den Roy, som hørte Oppning til. Deraf er kommen per contractionem Openroe, og af det Tydske, som tit forvandle o til a, Apenroe, og deraf er tilsidst Apenrade bleven. Denne Mening bliver meget bestyrket derved, at Byen i de gamle Privilegier og ældste Documenter bliver kaldt Oppenrae og Oppenrode og efter Appenroy.

I beskrivelsen følger der herefter to kapitler om byens første oprindelse og dens alder som købstad, men da de intet indeholder, som ikke er kendt i forvejen, udelades de her.

Næring: Den Overflødighed af Fisk, der fordum har været her i Fjorden, har, som allerede sagt er, given Anledning til Byens første Opbyggelse og deraf har ogsaa i de ældste Tider Indvaanerne havd

deres meeste Næring. Herefter, da Byen er bleven større, saa har de tillige med Fiskeriet og Agerdyrkning især lagd sig paa Humle Avling og Øl-Brygning. Snart alle Haver har i forrige Tider været Hummel-Gaarde, og foruden disse er mange andre Steder omkring Byen bleven brugt hertil, hvoraf endnu findes øjensynlige Kiendetegn, og Apenrader Øl, som i forrige Tider blev kaldt Kukelhahn, har, som Claus Møller beretter, været i saadan renome, at det er bleven bortsendt til mange fremmede Steder. Til nyere Tid har Apenrade haft sin meeste Næring af Søefarten, og derved har den faaet langt meere Glanz, end dend havde i forrige Tider. I dette seculo, siden Søefarten er kommen i Flor, er den bleven en 3die Deel større, end den var forhid, og al Slags Næring og borgerlig Handtering er taget øyensynlig til. Søefarten er her vel bleven dreven i forrige Tider, men det har ikke været af nogen Betydenhed, de har ikke haft meere Skibe, end de nødvendig brugte til at transportere deres Fisk og andre Vare med. I forrige Seculo skal her en lang Tid ikke have været meere end tvende Skuder til Byen, hvoraf den eene bestandig gik til Lybek og den anden til Wismar. Om de Tider 1680 og 1690 begyndte man først at bygge meere Skibe og at fare for Fragt og handle udenrigs, og dette tiltog saaledes, at man for 20 Aar siden tællede her henimod 130 Skibe, hvoraf dog de meeste kun var smaae og de største ikke over 60 til 70 Commerce Laster. Hermed drog de omkring allevegne i Øster-Søen og i Nord Søen til Norge, Frankrig og særdelis til Engeland. Men da strax derpaa Engelænderne og Svenskene ingen fremmede Skibe med fremmede Vare længer vilde have, men selv fortiene Fragten, saa var Apenrade forlegen med sine Skibe. De toge aarlig merkelig af, og Fortjenesten var kund gandske liden, indtil sidste Krig opkom, saa længe den varede, har Apenrade havd god Fortieneste, især i den Mittellændiske Søe, til hvilket Farvand de nu har dend meeste Deel af deres Skibe indretted. Paa nærværende Tid er her ved Byen 75, hvoriblandt ere 10 Jagter og ongefær 20 toemastet Gaffel Galioter; det øvrige er store Skibe af 60 til 90 Commerz-Læster. Nu efter Krigen seer det med Søefarten slet ud igien. De i Krig værende Nationer saavel som de andre behøver nu ingen fremmede Skibe. De meeste vil drive deres Handel (selv). Den meeste Deel af Sommeren i dette 1764 Aar har 10 af de største Skibe, hvilke udgjør et Capital af 60.000 Mark og derover, lagt her hiemme uden Fortieneste, og een stor Deel af dem, der har været ude, har seglet meere overstyr, end de har fortient.

Mange store Capitalister findes her ikke i Byen, men meere almindelig Velstand end i andre Kiøbstæder. Byen har slet ingen Byemarker, hvoraf saa mange i andre Kiøbstæder nære sig. I forrige Tider har der lagt en stor Deel Jord til Byen, som Kong Valdemar havde kjøbt

af 7 Byer og skienket det Apenrade, men det er Tiid efter anden kommen fra Byen igien. Det eeniste, som de nu har, er dette, at de for en vis Summa, som betaales aarlig til Kongens Cassa, kand lade deres Køer gaae i Sønder Skoven. Land Handel og Indenrigs Handel har hidindtil været af ingen stor Betydenhed, og dend kand heller ikke saa ret tiltage, fordi alle Mitler og Capitaler er bleven sat i Skibene. Apenrades hele Velstand beroer paa nærværende Tiid alleene paa Søfarten og udenrigs Befragtning. Give Gud, at den derved ikke maatte saa aftage, som den har taget til.

Publique Bygninger. Man finder Efterretning om 4re Kirker, som har været i Apenrade, omendskiønt der paa nærværende Tiid er kuns een, og den samme er slet og liden. Det første har været en liden Træ Capelle, som har lagt Sønder for Byen paa det endnu saakaldte Capellen-Bierg. Den skal af Byens første Indvaanere været bleven bygget og helliget *St. Andreas* som Fiskernes Patrono. Efter Reformationen 1530 er den bleven afbregget, og paa Stedet staaer endnu en Gruben-Mølle.

St. Canutus. Den anden Kirke, som herefter ved Byens Tiltagelse er bleven bygget, har været *St. Knuds Kirke*, som saaledes Kong Valdemari II Beste-Fader, den meget vel lidte Hertog Canuto Lavardo, der af sin Vetter Prinz Magnus, Kong Nielses Søn, ikke langt fra Ringstædt i Harresteds-Øre 1130 blev ihjelslagen og 1170 af Paven cannoniseret, til Ære blev kaldet. Denne Kirke skal kun have været liden. Den har lagt i Skibbroe-Gaden paa det Sted, hvor nu Raadmand Koch boer, hvor de for nogle Aar siden, da de vilde grave en Kilder, udgrov en Mængde Menneske-Been. 1247 i Krigen imellem Kong Erich og Hertog Abel, da Byen blev ilde tilreed, skal ogsaa denne Kirke været bleven ruineret. Men andre Efterretninger melder, at den stod saa længe, indtil den forfaldt af sig selv, i det den ikke blev i Stand holdt, fordi man betiente sig af Kirken Norden i Byen *St. Nicolai* og altsaa ikke brugte denne.

St. Jürgen. Den tredie Kirke blev kaldet *St. Jørgens Kirke* og laa Norden Byen paa det Bierg, hvorved Jørgensgaard nu ligger. Til samme hørte de deromkring i Skoven liggende Byer og Huse. Med Tiden blev af denne Kirke et Hospital, hvortil det endnu ved Reformationens Tider blev brugt. Herefter blev det tillige med den hertil hørende Jord skienket til een, der havde tient længe ved det fyrstelige Hoff som Eienspendiger eller Trabant ved Navn Svarte Hans. 1592 blev det forlehnet til Claus Hoyer, som havde været Forvalter over Lygum Kloster. Denne lod Kirken aptere til et Sædehus. Men da han nogle Aar herefter blev til et andet Sted henkaldt, saa blev Lænderierne forpægtet og Kirken 1600 nedbregget.

St. Nicolai. Den fierde Kirke er den endnu værende Sognekirke, *St.*

Nicolai Kirke kaldet. En liden slet og ringe Bygning. Den har Figur af en Korskirke, og paa Midten staaer et lidet Spiir. Det er troeligt, at de inderste Vælninger af denne Kirke er bleven bygget i det 13. Seculo, men det øvrige er Tid efter anden bleven tilsat. Før Reformationen var ved denne Kirke 7 Marianer (servi Mariæ) bestillt, som boede rundt omkring Kirken og forrettede Guds Tienesten. Disse havde hele Bierget, hvorpaa Kirken staaer, under deres Jurisdiction. Prædikestolen er 1565 af Svarte Hans bleven sat og Alter Tavlen har den imod Byen og Kirken meget gavmilde Joachim Dankwerth, fordem hoyfyrstelig Amtmand, 1647 given. 1760 er Kirken bleven repareret og paa nye udziiret og i Steden for den gamle Orgelverk, som var fra Aaret 1593, et nyt hensat.

Slottet Brundlund. Slottet Brundlund, som ligger tæt ved Byen paa den Søndre-Side, har Dronning Margaretha i Aaret 1411 begyndt at bygge. Der siges, at denne store Dronning havde besluttet at bygge et anseelig og prægtig Slot, hvorudi hendes strax paafølgende Død haver hindret hende. Slots Pladsens Størrelse og Gravenes store etendue stadfæster dette meget. Hertog Adolf, Christiani III Søn, skal have ladet det af Dronning Margaretha begynte saa vit bringe til Ende, som paa nærværende Tid er uden Rondelerne, som endnu er yngre. Naar det gamle faste Slot Brundlund, som laa ved Enden af Vester-Gaden, er bleven bygget, derom har man ingen vis Efterretning. Dronning Margaretha skal have ladet det afbrekke, da hun vilde bygge det nærværende.

Raadhuset. Raadhuset har før Reformationen hørt de Marianer til, som boede omkring Kirken, af hvilke det er bleven brugt til deres Calland eller Forsamlingshuus. Efter Reformationen blev det først brugt til et Gilde-Huus og herefter til Raadhuset. Det nærværende er strax efter den store Ildebrand, som var i Apenrade 1710 (!) opbygget, og 1740 er det bleven paa ny renoveret.

Skolehuus. Skolehuus ligger tæt ved Kirken. Det er afdeelt i tvende Classer, i den latinske og tyske Skole; den latinske informerer Cantoren i Christendom, det latinske og andre Sprog. I den Tydske Skole underviser Skrivmesteren i Christendom, i Regnen og Skrivningen med Hielp af en Undermester. Skolehuuset er 1737 af nye med Grund-Muur bleven opbygget.

Trende Fattige-Huuse eller Hospitaller har Byen. Det første er det saakaldte Jens Hansens Armhuus, stifted af Jens Hansen, fordem Borgemester her. I samme har 6 gamle fattige frie Værelser.

Det andet er det saakaldede Armkloster, hvilket Joachim Dankwerth 1652 har ladet bygge og indrette til 12 fattige, som har frie Værelser der.

Det 3die er af sal. Hr. Cammer-Raht Hinrich von Gunteroth 1731 opbygget og med saa mange Capitalier doteret, at 4 fattige foruden frie Væresler kand aarlig faa 20 Rigsdaler til Ophold og 4 aarlig 16 Rigsdaler.

Tæt derved ligger den fattiges Skole, hvilken den høfyrstelig Eytinske Staldmester Ernst Christoph von Gunderoth 1741 har funderet og doteret det med 2500 Rigsdaler til Salarium for een Skolemester, som underviser 50 fattige Børn.

Johan Hvidtfeldt.

»Gamle Troldhøj« i Nørreskoven paa Als

Af J. RABEN

Paa en dominerende Højde i Nørreskoven ved Østerholm ligger en Gravhøj, der kaldes »Gamle Troldhøj«. Den ligger som Led i en Række af 8 Gravhøje der i Retning Syd—Nord strækker sig gennem Skoven mod Havet. Nabohøjen mod Nord har Navnet »Lille Troldhøj«, et Landsted i Skovkanten ud mod Lille Bælt hedder »Troldhøj«.

Her maa en »Trold« have drevet sit Spil, efter at hans Navn er blevet saa eftertrykkeligt bevaret. Mærkeligt nok knyttes ikke noget særligt Sagn til Stedet, der fortælles kun, at en Trold er blevet manet i Jorden paa »Gl. Troldhøj«, og for at han ikke skulde staa op igen, lagde man en stor Sten over Stedet.

Denne store Sten ligger endnu paa Højen, men den er Overligger til Dyssekammeret, der endnu er bevaret. Stenen ligger lidt Nord for dette. Man har en Gang gjort Forsøg paa at kløve den, men den vilde ikke lade sig kløve, som man ønskede, og derfor blev den liggende. Den maaler 1,6×1,5 Meter.

Gravhøjen er smukt kuplet, den er ca. 1,5 m høj og har et Tværmaal paa ca. 13 Meter. Enkelte Randsten synes at ligge skjult under Skovmulden.

Som i de senere Aar vil Nationalmuseet sammen med Museet paa Sønderborg Slot fortsætte med Restaureringen af Oldtidsminder i Nørreskoven, og »Gamle Troldhøj« er med paa Restaureringsprogrammet.

For at konstatere, om den kløvede Dæksten igen kan dække over Kammeret, og om dette overhovedet var bevaret, foretog Museet paa Sønderborg Slot i Efteraaret (1945) en Undersøgelse af det jordfyldte Kammer. Det viste sig, at det var uforstyrret, bortset fra den afvæltede Dæksten.

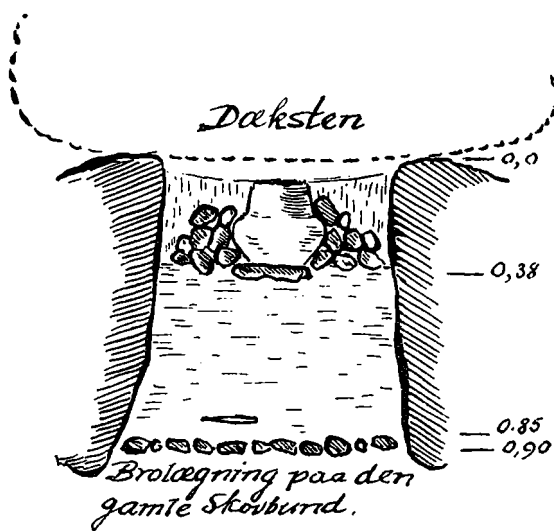
Kammeret blev udgravet. Det ligger i Retning Syd—Nord og bestaar af tre Sten, en i hver Langside og en 35 cm lavere Tærskelsten imod Syd. Nordenden bestaar af en Opstabling af mindre Sten.

I en Dybde af 0,95 m under Sidestenenes Overflade er Kammerbunden brolagt med mindre Sten. Paa denne Brolægning fandtes et 5-10

cm tykt Lag brændt Flint. Der fandtes en 17 cm lang Spydspids af mørkt Flint. Der var ikke Spor af Ligrester eller Gravgods.

Kammeret er af rektangulær Form, dets indvendige Maal er: i Bunden $1,60 \times 0,85$ m, i Lysaabningen $1,30 \times 0,65$ m.

Ved Udrensningen af Kamret gjordes et andet interessant Fund. 40 cm indenfor Tærskelstenen, paa en flad, ca. 15×20 cm stor Sten, der laa 38 cm under Sidestenenes Overflade, fandtes et Gravkar fra Bronzealderen. Det var støttet af haand- til dobbelthaandstore Sten, men

fuldstændig knust af Trærødder. Det indeholdt brændte Ben. Kun en Del af Skaarene kunde tages op, de var delvis helt opløste. Det har været et ret svært Kar, med 15 cm Tværmaal paa Bundfladen. Mellem Skaarene fandtes Brudstykker af et mindre Kar, hvis Bundflade har haft et Tværmaal paa 7,5 cm. Antagelig har en lille Kop eller Skaal ligget i Karret. Andre Skaar tyder paa, at et Kar eller en Skaal har ligget som Laag over Urnen. Der fandtes ikke Spor af Bronze eller andre Ting mellem de brændte Ben.

Gravkarret maa være blevet indsat i Kamret igennem den lave Aabning mellem Tærskelstenen og Dækstenen. Denne Antagelse begrundes dermed, at Karret ikke var støttet af Sten paa Nordsiden, man har ikke kunnet naa derind, da Aabningen kun var 35 cm høj. — Gravrummet var indtil den Højde, hvor Karret stod, fyldt med en fast, lys Sand. Saavidt maa Kammeret have været jordfyldt, da man i Bronzealderen har bisat det brændte Lig. Derefter er Rummet blevet fyldt med sandblandet Muldjord. —

Selv om det ikke er noget enestaaende, at man i Bronzealderen har

sat Urner ned i store Stengrave, er det første Gang, et saadant Fund er blevet kendt her paa Egnen.

»Lille Troldhøj« og to andre Gravhøje, der ligger nord for »Gamle Troldhøj«, er stærkt forstyrrede. Bedre bevaret er de fire Mindesmærker i Rækken syd for »Gl. Troldhøj«. Her ligger tre Langdysser og en Runddyse. Meget imponerende er de to Langdysser, der ligger paa hver Side af Hovedvejen fra Frydendal til Nygaard.

Højen paa Nordsiden af Vejen er 27 Meter lang, 10 Meter bred og indtil 2,00 Meter høj. Midt paa Højen ligger et anseligt Dyssekammer med en stor Dæksten. Det er en saakaldt »Dyssestue« med Gang (s. »Sønderjydsk Maanedsskrift« 1940 S. 271 f.).

Ved Vejens Sydside ligger en 36 Meter lang og 13 Meter bred Langdyse med to aabne Kamre og omgivet af 37 tildels meget store Randsten. — Lidt længere mod Syd findes en noget forstyrret Runddyse. — Megalithtidens storslaaede Mindesmærker præger ogsaa denne Del af Nørreskoven.

Nis Nissen, Nørborg †

Nis Nissen i Nørborg er død; det er, som holder et helt tidsrum op i Nordslesvigs historie. Det er 62 år siden, at han opsøgte H. P. Hanssen i Nørremølle og indledede et samarbejde og venskab med ham, der først afsluttedes ved Hanssens død, og nu er også Nissen borte.

Nis Nissen havde været på Ryslinge højskole og I. C. la Cours elev paa landboskolen ved Lyngby og havde 22 år gammel overtaget fædregården i Nørborg, som han altid selv både sagde og skrev. Han var en praktisk dygtig mand, det var ham, der fik den første kontrolforening i gang i Sønderjylland, han havde tillidshverv i landbrugsfaglige og økonomiske foretagender, var direktør for Nordborg sparekasse i 22 år; men hans åndelige interesse og vågne danskhed var drivkraften i al hans offentlige gerning.

Det var den, der førte ham ind i menighedsråd og provstisynode, og det var den, der i 1896 lod ham blive sekretær i Vælgerforeningen for Nordslesvig, indtil han 1910 afløstes af Martin Simonsen. Fra 1906 til 1910 var han samtidig foreningens kasserer, og det var ikke mindst hans nøjagtighed og hans evne til klarhed, der viste sig på disse poster. Han havde en meget udstrakt brevveksling, og blev han som vælgerforeningens sekretær spurgt om et eller andet, så kom svaret hurtigt

og vel gennemtænkt i hans smukke håndskrift. Vilhelm Andersen har kaldt ham »Skriveren«.

Endda var Nis Nissen en stille mand; klog og kundskabsrig, optaget af dagens spørgsmål udførte han et stort arbejde, der sent, om nogen sinde vil glemmes i Nordslesvig. Ved genforeningen blev han medlem af radiumfonden, ved Historisk samfunds oprettelse af dets styrelse, og da han mente ikke længere at kunne deltage i samfundets møder, blev han dets æresmedlem.

Han har skrevet adskillige små historiske afhandlinger; men selve hans gerning var af betydning i Sønderjyllands historie. Beskeden og uselvisk, trofast og flittig tjente han sit folk. Der kan ikke iblandt os nævnes nogen smukkere eller bedre bondeskikkelse end Nis Nissen fra Nørborg.

H. Lausten-Thomsen.

Da Tønderdrengene førte krig mod Corn. Appels vinduer

I forarsmaanederne 1864 gik bølgerne til tider ret højt i Tønder. Den ene indkvartering af prøjsiske, østrigske, ungarske og kroatiske tropper fulgte paa den anden, og slesvig-holstenerne spillede herrer i byen. Ogsaa den yngste generation var stærkt paavirket af begivenhederne og deltog i forfølgelserne mod dansksindede borgere. Som eksempel herpaa skal gengives et brev, der er fundet i Tønder byarkiv, og hvoraf det fremgaar, at den senere højskolemand og frimenighedspræst Cornelius Appel umiddelbart forinden sin afsked som folkeskole- og skivelærer ved seminariet, fik vinduerne slaaet ind og i den anledning saa sig nødsaget til at indlevere følgende anmeldelse til politikammeret:

Iaftes henimod kl. 7 er der atter indslaaet en rude i undertegnedes bopæl, dennegang ud til haven. Følgende drenge har tilstaaet at have kastet steen mod vinduerne:

Hans Carstensen, i tjeneste hos hr. gjæstgiver Alexander, Jakob Steffen, en søn af grovsmed Poul Steffen i Vestergade og Hans Petersen, en søn af gjæstgiver Hans Petersen paa Skibsbroen.

Naar skaden blev erstattet, og naar drengene vilde komme til mig og bede om forladelse, tilbød jeg at ville undlade at klage; men da vedkommende ikke har villet indlade sig paa erstatning, saa tager jeg mig herved den ærbødige frihed at melde det forefaldne til politikammeret.

Tønder, den 16. april 1864.

Ærbødigst
C. Appel.

I.

Slægten Juhl

Stamtavle over Familien Juhl, Efterkommere af Christian Hansen og Ane Nisdatter i Ørderup, Toftlund Sogn, udarbejdet af Preben Krarup, cand. juris. Maribo 1946.

Sønderjydske Slægtslitteratur har i 1946 faaet en værdifuld Tilvækst i den af Politifuldmægtig Krarup udgivne Stamtavle. Det er kun en lille Bog paa 78 Sider; men alle, der blot har beskæftiget sig en Smule med Personalhistorie, vil vide, hvilket Kæmpearbejde, der ligger bag.

Stamtavlen er efter sin Form ikke historisk Læsning, men en righoldig Opplagsbog for dem, der interesserer sig for sønderjydske Genealogi. Den indeholder en Mængde Oplysninger om sønderjydske Slægtsforbindelser, idet den med Undtagelse af nogle enkelte udenlandske Grene omfatter saa godt som alle Christian Hansens Efterkommere og ikke udelukkende holder sig til Bærerne af Navnet Juhl.

Den giver saaledes en Række Oplysninger om andre Slægter, blandt andet de sønderjydske: Zerlang, Bramsløv, Hübbe, Holst og Rosendahl. Blandt Efterkommerne finder vi af mere kendte Sønderjyder foruden Kammerraad og Stænderdeputeret Christian Hansen Juhl, Hjerndrup, Sognepræst Zerlang, Gram og Bankdirektør Hübbe, Haderslev.

Stamtavlen, der er et typisk Eksempel paa, hvor udviklede Slægtsforbindelserne kan være nationalt set her i Sønderjylland, savner desværre i høj Grad et Personregister; men da den indeholder op mod 2000 Personnavne, — der er alene opført omkring 1100 af Christian Hansens Efterkommere, — vilde et saadant Register givetvis have forøget Udgifterne ved Bogens Udsendelse betydeligt, hvorfor det er forstaaeligt, at det er udeladt.

Olav Christensen.

Aktieselskabet
Motorfabriken „Frederikshavn“

Reserveret
„B“

Haslev Gymnasium - *Kostskole*
for Drenge

Eksamensret til Mellemskole-, Real- og Studentereksamen.
Alle Oplysninger ved Henvendelse til
Peter Kæstel, Rektor. Haslev.

Støt dansk Industri

Aktieselskabet
Handels- og Landbrugsbanken
Silkeborg
Telf. 1024 (4 Linier)

AKTIESELSKABET
SKARREHAGE MOLE RVÆRK
Nykøbing Mors

Morsø Textilfabrik A/S
Telefon 575 (2 Linier)
Nykøbing Mors

BRUN & SØRENSEN A/S
Kgl. Hofleverandør
grundlagt 1893

INGENIØRFORRETNING
Varme - Sanitet - Gas - Vand - Electricitet

AARHUS
Kannikegade 18
Tlf. Nr. 4362 - 4363 - 4364

KØBENHAVN
Niels Ebbesøvej 20
Tlf. C. 5036

N. P. Hansen & Co.

Spedition — Kontrol
og Pakhusforretning
Odense

Eriksen & Christensen

Aktieselskab

Korn og Foderstoffer

Esbjerg

Oscar Christensen

Kolonial en gros

Kolding — Varde — Haderslev — Aabenraa

J. N. Jepsens Boghandel

Tønder . Telf. 341

Stort Udvalg i saavel aktuel som
antikv. Litteratur om Sønderjyll.

Harald Bo Bojesen

Boghandel

A A B E N R A A

Kampmann, Kierulff & Saxild

Ingeniører & Entreprenører

Strandvej 144.

Telf. Hellerup 7247.

Charlottenlund.

Adda

Korsetterne virker slankende,
siddet eminent og er beha-
gelige i Brug.

ESBJERG BANK

Aktieselskab

Kongensgade 70

Esbjerg

*Landbostandens
Sparekasse*

Nykøbing F.

Tlf. 197 - 1197

Sparekassen i Nykøbing paa Falster

Indskudskapital ca. 57 Mill. Kr.

Reserver ca. 4 Mill. Kr.

Telefon 216

Aktieselskabet

STRUER BANK

STRUER

Aktieselskabet

AARHUUS PRIVATBANK

Aarhus
Hovedkontor

København
Nygade 1.

Graasten Bank ^{A/S}

Kontortid 9—12 & 2—4

Lørdag 9—1

GRAASTEN

Spare- og Laanekassen for Hobro og Omegn

HOBRO — Telefon 13

Aktieselskabet

*Banken for Hobro
og Omegn*

Banken for Skanderborg og Omegn

Kontortid 10—3 Telefon 516, 517 og 518

Skanderborg

Aktieselskabet

Landbobanken i Skive
SALLING BANK

Kontortid: 9—12 og 2—5

Lørdag 9—2.

Telefon 700 . Skive.

Sparekassen for Svendborg og Omegn

Svendborg

Horsens Landbobank ^{A/S}

Kontortid 9¹/₂-12¹/₂ og 2¹/₂-4¹/₂

HORSENS

D a n s k

Køleautomatik- og Apparatfabrik

Nordborg.

Sønderjyllands Kreditforening
Haderslev

SPAREKASSEN FOR THISTED AMT

Stiftet 1829

Telefon 2 og 502

Kontortid 10-12 og 14-17

Den lollandske Landbo- stands Sparekasse

NAKSKOV Stiftet 1870

Indskudskapital ca. 61,0 Mil

Reserver ca. 3,8 Mill.

Kontorer i: Maribo - Birket -
Dannemarre - Stokkemarke.

Jydsk Grundejerkreditforening

Herning.

Udlaan: ¹/₄ 1946: 232.521.300 Kr.

Reserver: ¹/₄ 1946: 11.019.281 Kr.

Carl M. Cohr's

Sølvvarefabriker

Aktieselskab

Fredericia

Køb dansk Arbejde!

Skive
Tømmerhandel A/S
Skive

Jydsk
Trikotagefabrik A/S
IKAST

Odense Frøkontor
Odense

KURANSTALTEN
G.L. Skovridergaard
V. STARCKE
OVERLÆGE
AABEN HELE AARET
SILKEBORG
TLF (514
515) FORLANG
PROSPEKT

ASMUS HANSEN
Kolonial- og Kortevarer
en gros
Haderslev

H. C. Hansen

Trikotagefabrik

Ikast

Telf. 21

Dyckjær & Christensen

Fiskeeksport
Ringkøbing

GRAM
KOLEANLÆG

Brødrene Gram A/S
Vojens

Carl J. Ulrich & Søn
Aktieselskab
Haslev - Telefon 600

HUSK VORE CISTERNER

»Phønix Model 33«, »Idéal 1935« og
»Phønix-Duplex« (dobbeltskylende).

Maskinfabriken Phønix Odense

A/S Sønderjydsk
Frøforsyning

Frøavl og Frøhandel.
AABENRAA

POUL KRØJGAARD

Trikotagefabrik

HERNING

Telf. 406

Poul Pedersen
Landsretssagfører
Vejle

Hans Jensens Eftf.

Trikotagefabrik

IKAST

Aktieselskabet
Skive Markfrøkontor
Frøavl - Frøhandel
Skive. Telf. 94. 2 Lin.

DIPLOM-IS.

Haderslev Telef. 1160
Vejen Telef. 3

Marie Christensen

Hjemmebageri & Conditori
med Thesalon

Bispeterov - Aarhus
Telefon 1939 - 3222

Aktieselskabet

Dansk Galoche- og Gummifabrik

København

Køge

Sorø Amtstidende

Akциденstrykkeri, Lystryksanstalt, Clichéfabrik, Bogbinder
Hovedkontor: Slagelse. Telf. 2000.
Hovedstadskontor: Telf. Palæ 4758.

Dagligt Gennemsnits-Oplag
for 1. Halvår 1944 if. Dansk
Oplagsk. 17.091 Eksempl.

Bornholms Tidende

Øens største og eneste Oplags-
kontrollerede Blad.
Telf. 121 Telf. 355

Roskilde Dagblad Byens og Egnens Blad
Søger De Husassistent eller anden Medhjælp, da averter i
Roskilde Dagblad. Søger De Plads i Nærheden af Køben-
havn, faar De den bedst gennem en Annonce i Roskilde
Dagblad. Vort Trykkeri leverer Tryksager af enhver Art.
Telefon Roskilde 601 (2 Linier).

Tydske Tidende Oplag:
Hverdage ca. 21.000 Eksp. l.
Syd- og Sønderjyllands
største Blad. Søndage ca. 23.300 Eksp. l.

Holbæk Amtstidende Odsherreds Tidende

Enhver Bilist kender Holbæk Amts gode Veje — enhver
Annoncør kender den gode Vej til Kunderne i Holbæk Amt.
Telefon Holbæk 71 Telefon Nykøbing 7

Aktieselskabet Glud og Marstrands Fabriker

Uplandsgade 20

DANIA

GASAPPARATER
OG GASOVNE

Mest besparende Fabrikat

A/S P. SCHOU & CO.

TRÆLASTHANDEL
Kolding (Grundl. 1840)

Læs

Dannevirke

Sønderjyllands ældste Blad

Dansk Eternit-Fabrik A/S

Telefon 4800

AALBORG

Skagen Kul & Trælastforening

Aktieselskabet
Vejele Textilfabrik

Aktieselskabet
J. C. Modeweg & Søn

København

H. Rasmussen & Co.
Aktieselskab

Frederiksgade 37-39. Telf. 59.

Odense.

Jernstøberier.

MORSØ STØBEGODS.
AKTIESELSKABET
N. A. CHRISTENSEN & CO.
KONGELIG HOFLEVERANDØR
NYKØBING MORS